

Zlatí a Růžoví křižáci

MARX

ℵ

ZLATÍ A RŮŽOVÍ KŘIŽÁCI

Zlatí a Růžoví křižáci

Německý mysterijní spolek
z konce 18. století

Arnold Marx

VOLVOX GLOBATOR

Arnold Marx

Die Gold- und Rosenkreuzer

© Arnold Marx, 1968
Translation © Pavel Krummer, 1999

ISBN 80-7207-261-7
ISBN 978-80-7511-241-5 (pdf)

Předmluva

Tato práce je od roku 1926 již třetí studií věnovanou rosikrucianství. Ve zmíněném roce totiž vyšel v Lipsku (Palaestra 152) spis R. Kienasta „Johann Valentin Andreae und die vier echte Rosenkreutzer-Schriften“ (J. V. Andreae a čtyři pravé spisy rosikrucianů). Po něm pak následovala kniha Will-Ericha Peuckerta „Die Rosenkreutzer“ (Rosikruciané), Jena 1928.

Tyto tři práce vznikaly úplně nezávisle na sobě: Peuckert byl na Kienasta upozorněn svými přáteli teprve po dokončení své knihy, která za vyšla, když byla vyhotovena podstatná část mé práce, a rovněž o Kienastovi jsem se prvně doslechl od Peuckerta. Jelikož se však oba ve svých spisech zabývají pouze staršími rosikruciany a takřka úplně ignorují řád Zlatých a Růžových křížáků z 18. století, shoduje se s nimi má práce jen tehdy, když se jedná o vzájemné prolínání celého rosikrucianského hnutí a jeho příbuznost s jinými duchovními směry.

Myslím si však, že zde budou mé výzkumy ostatními dvěma autory potvrzeny – ačkoliv co se jich týče, jeden druhému protirečí. Peuckert rosikrucianské hnutí skoro ztotožňuje s teosofií Jakoba Böhmeho; mimoto spatřuje předchůdce jeho reformačních myšlenek v Joachimovi z Fiore – a toto následnictví Joachimových proctví,¹ o jejichž velkém významu pro duchovní hnutí renesance a reformace hovořil již Burdach, je snad jediným podstatným východiskem, k němuž má bádání nedošla. V 18. století tento eschatologický moment svou živou sílu pochopitelně úplně ztratil.

Italský humanistický novoplatonismus nemá v této souvislosti pro Peuckerta žádný význam. Kienast naopak dokázal jeho rozhodující vliv a vyzdvihl silně do popředí věhlas Campanelly jakožto průkopníka ro-

¹ Jedná se o proctví o příchodu věku Ducha svatého, jehož začátek údajně spadá do 13. století. (Pozn. překl.)

sikrucianského hnutí a naproti tomu se jen několikrát zcela povrchně zmínil o Jakobu Böhmovi.

Doufám však, že v druhém díle své práce dokáží, jak neodmyslitelná je Böhmeho teosofie, jakož i novoplatonismus od rosikrucianské nauky. Když jsem pak souvisle sledoval cestu zpět k původní, židovské kabale a označil ji za vlastní kořen – byť zahrabaný hluboko v zemi a dosud čekající na odkrytí –, bylo tomu tak kvůli důrazu, jaký rosikrucianství hojně klade na svou kabalistiku. Kienast ani Peuckert tento moment v žádném případě nerespektovali, a je možné, že já se nechal onou povrchní domněnkou ovlivnit až příliš silně.

PRVNÍ DÍL

Každému pokusu o sepsání historie rosikrucianů – nebo vůbec mysterijních spolků 18. století –, jsou kladeny do cesty velké překážky. Snad ani jedna část celé této problematiky nebyla dosud zcela vyřešena, tzn. všeobecně uznána. Ani původ a vznik této rosikrucianské tajné společnosti, která se sama označovala jako „řád Zlatých a Růžových křížáků“, ani její skutečný či domnělý zánik nelze z dostupných pramenů jednoznačně prokázat, a stejně tak i dnes se rozcházejí názory o jejich vlastních cílech a pozadí; krom toho je dosud naprosto nerozřešitelnou otázkou, zda byl tento řád jediným rosikrucianským sdružením, které v druhé polovině 18. století v Německu existovalo.

Je proto nutné kriticky prozkoumat každý jednotlivý bod – avšak k lůžovým archivům, jež jsou s největší pravděpodobností zdrojem ještě nevydaných a velmi poučných materiálů, autor přístup nemá. Určitou náhražkou jsou snad díla svobodozednářských badatelů, kterým bylo umožněno do jednotlivých archivů nahlédnout, ale ani jimi použitý materiál se nezdá odhalovat závoj vnitřní svatyně, takže nejhlubší tajemství zůstávají i nadále skryta.

A přece je možné alespoň v hrubých rysech sledovat souvislosti a vývoj tohoto pozoruhodného kulturního jevu, přičemž je pokus o profánní historický výklad ospravedlněn tím, že řád Zlatých a Růžových křížáků přesáhl hranice dané mysterijnímu spolku a zakrátko dosáhl skutečné moci v církevním, ba dokonce v politickém životě. Díky odmítnutí, kterého se mu dostalo, jakož i pro jeho pozitivní vliv z něj tehdy vyšly podstatné impulzy, zasahující i do duchovně-umělecké oblasti.

Ačkoli podnět k profánnímu výkladu dějin rosikrucianů stále dávají i tyto „světské“ skutečnosti, musí být ponechána spolku jako výchozí bod jeho mystická orientace. Výzkum by totiž v tomto směru neměl dojít k závěru, že všechny skutečnosti vypovídající o rosikrucianech jsou jen omylem a opomíjet v každém ohledu to podstatné. Chce-li k nim být spravedlivý, musí jejich cizím stanoviskům ponechat platnost jako všem ostatním, neboť sám není schopen vystoupat k mystickým výšinám ani sestoupit do okultních hlubin, a o to více si pak musí vzít k srdci Mefistofelovo varování „velkým pánům“:

Co nehmatáte, neznámo je vám,
co nechápete, pro vás neplatí,
co nespočtete, je vám prostě lží,
co nezážíte, sotva váhu má,
co nerazíte, věc vám neplatná.¹

¹ Přeložil O. Fischer.

1.

Rosikruciani přibližně do roku 1767

Starší rosikruciani

Polemické spisy o řádu Zlatých a Růžových křižáků se začínají objevovat teprve s rokem 1777, tedy v okamžiku, kdy dochází k jeho nadměrnému rozšíření. Jen v docela málo případech je možné vyvodit z těchto spisů závěry o předchozím vývoji, obzvláště o epoše před rokem 1767, kdy byla provedena první reforma. V mnoha z nich se podrobně vypráví řádová legenda o stvoření světa a historii až do roku 1614, ale zpráv o posledních 150 letech je nanejvýš poskrovnu. Významní představitelé řádu dokonce popírají svůj původ v bratrstvu rosikrucianů,¹ což je velice pozoruhodné, neboť za příval členů ze svobodozednářských kruhů řád vděčil listinami doložené skutečnosti, že jeho platnost byla potvrzena existencí již dřívějších rosikrucianů, zatímco všechny s řádem soupeřící mysterijní spolky, v první řadě tehdejší zednářské systémy, nemohly své domnělé vysoké stáří v žádném z bodů dokázat.² Nezvěstnost řádu v uplynulých desetiletích by zde mohla naopak hovořit spíše ve prospěch jeho ještě delšího trvání, protože proč by nemohl podobným způsobem skrytě působit také před krátkou periodou, trvající od

¹ „Die Pflichten der Gold- und Rosenkreuzer alten Systems in Junioratsversammlungen abgehandelt von Chrysophonem“ (Povinnosti Zlatých a Růžových křižáků starého systému na shromážděních juniorátu rozebrané Chrysophonem), Berlín 1782. První, nejdůležitější spisy starých rosikrucianů jsou v předmluvě, str. XVII, prohlášený za „částečně zcela podvržené, částečně dosti zfalšované“. Srv. též Joh. Sal. Semler, „Unparteiische Sammlungen zur Historie der Rosenkreuzer“ (Nestranné sbírky k historii rosikrucianů), sv. 1–4, Lipsko 1786/88, III. předmluva: „rosikruciani tohoto století... se veřejně zřekli oněch prvních listin bratrstva století minulého... přičemž svůj původ umisťují mnohem výše, dokonce až mezi takzvané Patriarchy.“

² Na pařížském konventu v roce 1785, který obeslal skoro všechny zednářské systémy, bylo za počátek svobodného zednářství určeno stvoření člověka.

roku 1614 do roku 1620, během níž se projevil na veřejnosti? Ne nadarmo ujišťovali po roce 1780 všichni jeho odpůrci, že tehdejší Zlatí a Růžoví křížáci neměli se svými předchůdci společného nic než jméno. Avšak pokud je tvrzení nezasvěcenců málo, dalo by se totéž vysvětlení z úst rosikrucianského „vrchního direktora“ (které má přirozeně opačný důvod, totiž že dřívější rosikruciani nebyli dostatečně bohurovní) s dostatečnou jistotou vysvětlit tím, že zde nebylo ani jednoho zaručeného svědectví o kontinuitě řádu z doby po prvním vystoupení rosikrucianů v roce 1614.

Těchto takzvaných „starších“ rosikrucianů se tu dotkneme jenom velmi krátce. Jejich historie, počínaje spisem „Kirchen- und Ketzerhistorie“ (Historie církve a kacířů)¹ Gottfrieda Arnolda, byla často a bez stranických předpojatostí od základu zkoumána a popisována; přesto badatelé ještě dnes zastávají v nejdůležitějších otázkách diametrálně odlišná stanoviska, a mělo by malý smysl chtít vyjádřit názor, který by, nevycházejíce z nového materiálu, stejně nic nevyřešil.

Skutečností bezesporu zůstává, že od roku 1614 se v různých tiskárnách objevilo anonymně několik spisů, jež oznamovaly existenci „Bratrstva velebného řádu R. C.“ a které byly v krátké době několikrát znovu vydány. Nejdůležitější z nich jsou „Fama Fraternalitatis“ a „Confessio Fraternalitatis“.²

Ve srovnání s mysterijními spolky 18. století velmi skromná legenda řádu vypravuje o Němci jménem Christian Rosenkreutz, narozeném v roce 1388, který se ve Svaté zemi, potom v Damašku, Egyptě a Fezu naučil tajným vědám. Po svém návratu vytvořil se sedmi žáky bratrstvo, jehož nejvyšším cílem byla světová reformace. Každoroční shromáždění ve spolkovém domě, „templum Sancti Spiritus“, měla sloužit k ujednocení bratrů, kteří byli jinak na cestách. Zakladatel také nařídil, aby po jeho smrti společnost působila ještě sto let tajně. Otec Rosenkreutz zemřel, když mu bylo 106 let, tzn. v roce 1494. Ale teprve o 120 let později, tedy právě v roce 1614, našli bratři ve staré budově Sancti Spiritus jeho hrob obklopený mystickými symboly a ukrývající záznamy o tajemstvích řádu.

Takovéto historické nálezy mají přirozeně vždy dokládat vyprávění, která je následují, a jsou obzvláště typická pro alchymistické publikace. Historie chrámu Sancti Spiritus velmi připomíná objevení Smaragdové desky, která je vlastně nejméně od 13. století, kdy žil Albertus Magnus,³

¹ 1729, díl IV., str. 947.

² Novotiskem vyšly oba tyto spisy stejně jako „Reformation“ a „Chymische Hochzeit“ ve sbírce „Geheime Wissenschaften“, I. svazek, v Berlíně roku 1913.

³ Je v ní uveden ještě „Monatsschrift für das Gesamtgebiet der Hermetischen Wis-

základní listinou všech alchymistických tajných spolků a jejíž vlastní, arabský původ byl zjištěn teprve v nedávné době skvělým výzkumem Julia Rusky, prezentovaným v knize „Tabula Smaragdina“ (Heidelberg 1926).

Smaragdovou desku tak prý našel velký kouzelník, který se rozhodl otevřít magicky střežený vchod do „temné komory“, v ruce starce (Herma) sedícího na trůnu.

Nejdůležitější slova „kamene“ zní: „Dolní je jako horní a horní jako dolní, aby byl proniknut zázrak jedné věci. A jako se všechny věci staly z jednoho, myšlením jednoho, tak vzniklo vše v tomto jednom, skrze přízpůsobení (adaptione)..., proto jsem nazýván Hermes Trismegistos,¹ neboť vlastním tři části filosofie² celého světa.“

senschaften in alter und neuerer Zeit Alchimistische Blatter“ (Měsíčník pro všechny obory hermetických věd starověku a novověku, Alchymistické listy), 1. ročník, č. 1, Berlín 1927.

¹ Tato postava je zřejmě splynutím řeckého Herma, který je totožný s egyptským, Osiridovi příbuzným Thotem, a bájného egyptského mudrce Herma, který byl v počátcích křesťanské církve pokládán za vynálezce hieroglyfů a matematické vědy. Srv. zde kromě Rusky: R. Pietschmann, „Hermes Trismegistos nach ägyptischen, griechischen und orientalischen Ueberlieferungen“ (Hermes Trismegistos podle egyptských, řeckých a orientálních tradic), Lipsko 1875, a P. Boylen, „Thoth, the Hermes of Egypt“, Oxford 1922. Dále R. Reitzenstein, „Poimandres“, Lipsko 1904, a Jos. Kroll, „Die Lehre des Hermes Trismegistos“ (Učení Herma Trismegista), Münster i. W. 1914.

V mysterijních spolicích 18. století nacházíme různé názory. I rosikruciani o něm hovoří jako o „druhém Hermovi“ v Egyptě a nazývají jej „učitelem skrytých a tajných věd“. „Freymaurerischen Versammlungsreden“ (Svobodozednářské promluvy), str. 220, „Compass der Weisen“ (Kompas mudrců), str. 32. Zednářské zdroje ho dělí na tři (kvůli pojmenování „trismegistos“); první Hermes: identický s Thotem, vynalezl vědu, umění a jména, druhý matematiku a hieroglyfy, třetí, rovněž trismegistos, byl obnovitelem všech těchto zapomenutých zázračných věcí. „Journal für Freymaurerei“ (Žurnál svobodného zednářství), I. roč., I. čtvrtletí, Vídeň 1784, str. 30. S různými výklady „tříkrát velikého, jemuž se má ve skutečnosti rozumět ryze v superlativu“, se lze setkat již u raných alchymistů, srv. Edmund O. von Liepmann, „Entstehung und Ausbreitung der Alchemie“ (Vznik a rozšíření alchymie), Berlín 1929, 226. O Hermovi (teologicky totožném s Nous, tamtéž 230) se později hovoří jako o Merkurovi = rtuti.

² Tři části filosofie jsou tři Pliniova umění, která mají největší moc nad lidskou myslí: náboženství, lékařství, matematika, podle 1. kap. XXX. knihy jeho „Dějin přírody“. Tato kapitola sehrála, snad právě v souvislosti se Smaragdovou deskou, velkou roli v alchymii a kabalou prostoupeném novoplatonismu renesance. Kabalista Agrippa z Nettesheimu na začátku svého velkého díla „de occulta Philosophia“ (česky „Okultní filosofie“, Trigon, 1992–96) (Liber I., kap. 2) hovoří o základu magie jako o fyzice, matematice a teologii; též Campanella hovoří, výslovně se odvolávaje na Plinia, o náboženství, lékařství a astrologii. (de sensu rerum et magia, Liber IV, Cap. 2). A skutečně, v této době byl dokonce k Pliniovi napsán obšírný komentář,

V případě rosikrucianů nezáleží ani tak na objasnění původního smyslu těchto slov, jako na zjištění, že „Deska“, v jiném smyslu vykládána jako nejdůležitější symbol křesťanského novoplatonismu, byla posvátným dokumentem středověké alchymie, „hermetického umění“, a dochovala se tak až do doby Zlatých a Růžových křížáků. Ve skutečnosti snad nikdy nebyla alchymie v mysterijních spolcích ztotožňována se „zlatodějným uměním“ nebo s přeměnou kovů vůbec. Když „Fama Fraternitatis“ horlí proti bezbožnému a prokletému „vyrábění zlata“ a uznává zlatodějně umění jen coby „přídavek“, který je nanejvýš jedním stupínkem dosažitelných znalostí přírody na cestě k Bohu, pak se alespoň v tomto vysvětlení poskytnutém veřejnosti nikterak neliší od pozdějších Zlatých a Růžových křížáků ani od jiných alchymistů.¹ Christian Rosenkruz se podobal Hermovi také v tom, že byl léčitелеm a dokonce z lékařského povolání učinil podmínku pro přijetí do bratrstva – což je zajisté míněno „mysteriálně“: stejně jako „byli léčiteli mnozí světci: Ježíš, Mithra, Isis a Asklépios“.² Pokud se jedná o lékařskou vědu, stavěl se řád příkře proti tehdejšímu směru, který se dosud pevně opíral o Galena, a hlásil se ke chvályhodnému příkladu Paracelsa, ačkoliv ten podle vlastních rosikrucianských zpráv s bratrstvem nespolutracoval. Je nad veškerou pochybnost, že řád, spatřoval-li svou úlohu ve vyléčení světa od napáchaných škod, vystupoval alespoň v přeneseném smyslu jako lékař. Následkem toho došlo roku 1614 k usmíření konfesí, alespoň protestantských, a rovněž v 18. století mohla tatáž věc znamenat pro mysticky založené povahy velice dobré posílnění víry ve zjevení. Toto pojetí lékařství bylo vylíčeno vedle jiných spisů tiš-

přeložen a vytištěn ve IV. svazku „Agrippas magischen Werken“ (Agrippova magická díla), 3. vyd., Berlín 1916, str. 20.

Toto vydání obsahuje kromě „occulta philosophia“ v prvních třech svazcích, ve čtvrtém a pátém „tajuplné spisy Petra z Abana, Pictoria z Villingenu, Gerharda z Cremony, opata Tritheima ze Sponheimu, knihu Arbatel, tzv. sv. umění ducha a různé jiné“. Vedle onoho komentáře je pro rosikruciany obzvláště důležitý „Heptameron“ Petra z Abana, žijícího již v letech 1250–1319 (?). Je otázkou, zda Heptameron pochází od něho; vznikl však před rokem 1567, neboť v tomto roce s ním byla společně v Paříži vytištěna velice podobná sbírka magických děl, jako je ona výše jmenovaná z roku 1916; srv. zde zejména dr. B. Beyer, „Das Lehrsystem der Gold- und Rosenkreuzer“ (Učební systém Zlatých a Růžových křížáků), Lipsko-Berlín 1925, str. 244.

¹ Srv. podrobnou stať o Jakobu Böhmovi a spirituální alchymii v 5. kapitole.

² August Horneffer, „Symbolik der Mysterienbünde“ (Symbolika mysterijních spolků), str. 94. Podobně však mluvil již Campanella: „Všichni kněží Antiky bývali lékaři těla i duše, jako Orfeus, Trismegistos, Zamolsi, Pýthagorás a kněží Izraele.“ (de sensu IV, 16).

těným překladem satiry Itala Trajana Boccaliniho „Reformatio totius mundi“.¹

Bohužel jsou všechny skutečné údaje o starších rosikrucianech nespolehlivé stejně jako zprávy o jejich následovnicích; pokoušeli se například zmíněný italský překlad vydávat za vlastní dílo; také používali k propagandě zjevně nepravdivé tvrzení, že jsou jejich spisy tištěny v pěti jazycích. Při opakovaně vyjadřovaném, tvrdě antipapežském stanovisku je o to více udivující, že byli podezíráni z jezuitismu traktátem, který vyšel v Praze už v roce bitvy na Bílé hoře.²

Předtím, v roce 1616, vyšel ale ještě jeden spis, „Chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz“ (Chymická svatba Christiana Rosenkreutze), jehož autorem byl známý luteránský teolog Johann Valentin Andreae, jak krátce nato sám přiznal. A tím nastaly těžkosti. Většina badatelů totiž zastává názor, že Andreae sepsal i ostatní spisy a vymyslel tak a v podstatě probudil k životu bratrstvo rosikrucianů, které nikdy neexistovalo, a to buď s opravdovým záměrem uskutečnit tím své, později ve „Fraternitas Christi“ sledované cíle, nebo naopak, aby se vysmál tehdejší všeobecné zálibě v tajném spolkaření. „Chymische Hochzeit“ by potom byla napsána buď proto, že ho zklamal výsledek jeho poctivých záměrů a chtěl se od svého vlastního výtvoru odvrátit, nebo aby naprosto srozumitelně poukázal na nesmyslnost prvních spisů, jejichž vlastní účel byl všeobecnou lehkověrností zvrácen v opak.³ K těmto v obou případech zvláštním hypotézám, které po dlouhou dobu platily za nesporné, se ještě v nedávných letech hlásili nejskvělejší badatelé, mezi nimi Wolfstieg, Joachimsen a Hermelink.⁴

¹ Cechovní učenci jsou v tomto spise povoláni k loži nemocného století a každý navrhuje jiný, přirozeně bezvýsledný prostředek léčby.

² Už titul tohoto spisu dost napovídá: „Rosa Jesuitica, oder Jesuitische Rottgesellen, das ist eine Frag, ob die zween Orden der genandten Ritter von der Heerscharen Jesu und der Rosenkreuzer ein einziger Orden sey, darinnen der Ursprung aller beeden Orden, auch ihr thun und vorhaben klärlich für Augen gestellet wird, von J. P. D.“ (Rosa Jesuitica, nebo jezuitský oddíl, to jest otázka, zda jsou dva řády jmenovaných rytířů zástupů Ježíšových a rosikrucianů jedním jediným řádem, v němž jest původ všech obou řádů, též Vám učiněno a k zamyšlení jasně před oči postaveno od J. P. D.), srv. Kopp, II, 121.

³ Andreae by autorství na jiných spisech nikdy nepřiznal (jinak by také o tomto problému nebyla nikdy řeč), možná se ale později sám celkem pokleslý vyslovil o „špatné a vykřičené komedii“ rosikrucianů. Snad jím byl v této věci ovlivněn i Komenský.

⁴ Wolfstieg: „Ursprung und Entwicklung“, I. 89; Joachimsen: „J. V. Andreae und die evangel. Utopie“ (J. V. Andreae a evangelická utopie) v „Zeitwende“, 2. roč. 1926, str. 635.

Katsch naproti tomu, snad jako první badatel po Semlerovi, zastával opačný názor; Kvacala s Waitem došli k těmž výsledku.¹

Tím však zůstává otevřena otázka existence bratrstva i eventuálních, s ním bezprostředně souvisejících předchůdců. Naproti tomu je jisté, že se po roce 1614 označovaly za rosikrucíány některé osobnosti, mezi nimi osobní lékař císaře Rudolfa II. Michael Maier – sice žádný příznivec Paracelsa, zato vášnivý alchymista, jehož spisovatelská plodnost byla v tomto oboru značná.²

Snad s jeho přispěním došla zvěst o rosikrucíánech do Anglie, a zatímco po roce 1620 – pravděpodobně následkem válečných zmatků – řád v Německu beze stopy zmizel, tam a v Nizozemí se udržel ještě po dlouhou dobu.³ Tato perioda se všeobecně označuje jako perioda „prostředních rosikrucíánů“; jejich nejdůležitějšími stoupenci jsou slavný fyzik Robert Fludd a sběratel starožitností Elias Ashmole, který hrál rovněž roli v událostech předcházejících svobodnému zednářství.

Pozdější 17. století bylo pro Německo dobou vzniku „jazykových společností“,⁴ z nichž první, „Fruchtbringende Gesellschaft“ (Plodná společnost) či „Der teutsche Palmbaum“ (Německý palmový strom) byly založeny už v roce 1617, ale svého vrcholu dosáhly teprve v poslední čtvrtině století. V roce 1680 čítaly přes 800 členů. Již tato sdružení znala rozdíl mezi „přijatými“ a „zapsanými“ členy, což je, jak se později ukázalo, typické dělení pro mysteriální spolky (u nichž se pak jednalo o exoterické a ezoterické bratry). Znala „zasvěcování“, jemuž předcházela „zkouška“, odznaky a takzvaná hesla, vedle toho však ještě tajeně mnohoznačné „průpovědi“. V roce 1643 byla v Hamburku založena Phil-

¹ I. Kvacala: „J. V. Andreä's Antheil an geheimen Gesellschaften“ (Podíl J. V. Andreae na tajných společnostech), Jurjew 1899. Waite str. 199 – Podrobný přehled názorů dosavadních badatelů (Wolfstieg, Joachimsen a Waite nejsou jmenováni) u Peuckerta 400 a Kvacaly 10. Peuckertovým záměrem je dokázat Andreaeovo autorství. Podle R. Kienasta: „Joh. Val. Andreae u.d. 4 echten Rosenkreuzerschriften“ (Joh. Val. Andreae a 4 pravé rosikrucíánské spisy), Lipsko 1926, pocházejí knihy kromě „Chymische Hochzeit“ z kruhu Andreaeových tübingenských přátel.

² Srv. Kopp, II, 341 a d.

³ Také veliký učenec a lékař Helmont byl podezírán z členství a v roce 1630 v Mecheln postaven před soud. Srv. Franz Strunz, „Joh. Bapt. v. Helmont (1577–1644)“, Lipsko a Vídeň 1907, str. 10. Pravděpodobně však rosikrucíánem nebyl. Srv. na str. 19, pozn. 2, dopis od Leibnize, kde ale jde o Helmonta mladšího.

⁴ Srv. k následujícímu nejlépe Wolfstieg, „Ursprung und Entwicklung“, I, 158, jakož i Keller, „Akademien, Logen und Kammern des 17. und 18. Jahrh.“ (Akademie, lóze a komory 17. a 18. stol.), 1912; tentýž „Comenius und die Akademien der Naturphilosophen des 17. Jahrhunderts“ (Komenský a akademie přírodních filozofů 17. stol.), 1895; dále „Die Großloge Indissolubilis“ (Velkolóze Indissolubilis), 1908 (též s vyobrazením Komenského alchymistických ilustrací a j.).